

Јован Лазаревић

Докторанд, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Свето Писмо Новог Завета у српскословенским споменицима XIII века — пример цитирања Светога Писма Новог Завета у делима Светога Саве

Сажетак: Српској држави која се почела ширити и јачати на Балкану, потребно је било пре свега да се паралелно са војним напредовањем уздиже и културно. Описмењивање народа, ширење писмености, аутокефалност Цркве, зидање велелепних манастира и цркава широм Србије, писање закона били су основни мотив Саве који је својом ученошћу помогао развитак своје државе и донео јој чврст правни поредак, не би ли је учинио правном државом и земљом европске и медитеранске цивилизације. Свети Сава лично је послужио као образац каснијим ауторима, који су се бавили сличним књижевним радом. У раду који је пред нама, потрудићемо се дамо одговоре на следећа питања: Која је улога Светог Писма Новог Завета у српској средњовековној књижевности; Због чега се аутори — писци дела веома често позивају на Свето Писмо; Зашто се пореде главни јунаци — личности са старозаветним и новозаветним личностима у делима која их описују; На кога су се наши писци угледали и ко је имао највише утицаја на развитак српске средњовековне мисли?

Кључне речи: Свето Писмо Новог Завета, Свети Сава, дела Светог Саве, цитирање, споменици књижевности

Увод

Сећање на велике људе из прошлости и на њихове заслуге представља не само израз благодарности једне генерације за наслеђена материјална и духовна добра, него је то и доказ њених здравих духовних снага, здраве расуђивања и правилне оцене давних догађаја и личности које су их стварале — патријарх Герман¹

Речи патријарха Германа приликом прославе осам стотина година од рођења оца српске књижевности Светога Саве, подсећају нас на дубоку захвалност према раду који су Свети Сава и његови савременици учинили за генерације које су долазиле. Српској држави која се почела ширити и јачати на Балкану, потребно је било пре свега да се паралелно са војним напредовањем уздиже и културно. Описмењивање народа, ширење писмености, аутокефалност Цркве, зидање велелепних манастира и цркава широм Србије, писање закона били су основни мотив Саве који је својом ученошћу помогао развитак своје државе и донео јој чврст правни поредак, не би ли је учинио правном државом и земљом европске и медитеранске цивилизације.

У раду који је пред нама, потрудићемо се да период XIII века презентујемо кроз литерарну делатност оца наше књижевности, Светог Саве. Делатност Светога Саве везана је за рани период развика Немањинске Србије. Свети Сава лично је послужио као образац каснијим ауторима, који су се бавили сличним књижевним радом. Ипак, да би рад добио на својој тежини морамо поставити одређена питања. Покушаћемо да дамо одговоре на:

¹ Веселиновић, Р., & Дурковић — Јакшић, Љ., & Кашић, Д. (1977). *Свети Сава, Споменица његовом осамстоодинастице рођења 1175–1975*. Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, 7.

Која је улога Светог Писма Новог Завета у српској средњовековној књижевности;
 Због чега се аутори — писци дела веома често позивају на Свето Писмо;
 Зашто се пореде главни јунаци — личности са старозаветним и новозаветним лично-
 стима у делима која их описују;
 На кога су се наши писци угледали и ко је имао највише утицаја на развитак српске сред-
 њовековне мисли.

1. Развој српске средњовековне књижевности

Историја истраживања старе српске књижевности датира још из периода XVI и XVII века и личности Пајсија Јањевца, патријарха српског, који је био познат по свом сакупљачком и конзерваторском раду. Истовремено, захваљујући чувеним српским манастирима, као што су Пећка патријаршија, Дечани, Милешева, Хиландар, затим фрушкогорски манастири Крушедол, Ремета, Хопово, као и патријаршијска библиотека у Карловцима, имали су не мали значај у очувању српске средњовековне књижевности и рукописа које су нам оци исте предали.

1.1 Утицај Византије на српску средњовековну књижевност

На самом почетку, потребно је истаћи да се српски народ настанио на просторима где се налазила граница између истока и запада, односно источног огранка хришћанства са седиштем у Цариграду, у коме се налазило и седиште владара ове империје и западног хришћанства са седиштем у Риму. Након коначне поделе 1054. године, Срби су се везали за византијску цркву и преко ње усвојили доктрине источног хришћанства.² Великог утицаја на Србију имало је и добијање аутокефалије 1219. године, које је утврдило независност српске државе и њен међународни статус, јер овим чином је обезбеђен српском народу висок положај у православној екумени и српска црква је постала активни учесник у духовном животу хришћанске заједнице.³ Са друге стране, аутокефалност цркве значило је подстицај за књижевно стварање, настанак текстова на високом ступњу византијског поетског стандарда, као и преписивачку делатност којом је задовољена потреба литургијског живота.

На развој српске књижевности средњег века велики утицај имала је Византија. Примањем хришћанства од стране нашег југоисточног суседа, мисионарском делатношћу солунске браће Кирила и Методија, као и односима које је српска држава неговала према Византији, створили су се услови који су допринели да култура Византије изврши свој утицај на државу која је тек била у повоју.⁴ Богдановић у свом делу *Историја Старе Српске Књижевности* наводи да се основа византијске књижевности састојала између осталог, од библијских, поучних, историографских, литургијских и химнографских текстова,⁵ те стога не треба да чуди податак да нам је највећи број српских рукописа средњег века, везан за библијске текстове, односно, за црквену литературу. Превођење одређених текстова из Библије, Паримејника, Апостола, Псалтира или Јеванђеља, као и других богослужбених књига на српски језик средњег века, указују нам на који начин је вршен утицај на српску књижевну мисао која се тек почела развијати.

Као што смо већ напоменули, српски народ примио је писменост из Византије, а са писменошћу и све оне идеолошке ставове које су Византијци гајили према

² Богдановић, Д, (1980). *Историја Старе Српске Књижевности*, Београд: Српска Књижевна Задруга, 92.

³ Богдановић, Д, *Ibidem*, 94.

⁴ Богдановић, Д, *Ibidem*, 29.

⁵ Богдановић, Д, *Ibidem*, 30.

култури. Писменост је у Византији била веома раширена, много више него у Западној Европи, док се високо образовање ограничавало искључиво на мали број људи и одређене друштвене слојеве. Учених људи код Срба било је захваљујући послању младића у околне градове — државе на школовање или доласком приватних учитеља и професора са стране.⁶ У просвети средњовековне Србије, Црква је имала много већу улогу него Црква у Византији у којој су постојале лаичке школе, док су се код нас деца учила код свештеника, као и при манастирским школама. Иако нам систем средњовековног образовања у Србији није познат, идеолошки оквири нису се удаљавали од оних који су се налазили код Византинаца.

Развој књижевности српског народа у средњем веку, плод је и друштвеног, политичког и културног развоја кроз одређене друштвене услове. Ако се држимо уверења да књижевност не може бити ван свог времена, онда нам је јасно да је на развој књижевности и уметности на нашим просторима доста утицано и од многобројних историјских чиниоца. Да бисмо потврдили оно што је речено у претходном делу поглавља, навешћемо Богдановића који наводи неке од тих чинилаца: одређени друштвени догађаји, културни додири и суседства, заједнице са којом се новонастала уметност асимилује.⁷ Већ смо споменули да је један од пресудних чинилаца и христијанизација српског народа. Она је посредовала између словенских варварских племена и високе античке књижевности и наслеђа. Само прихватање православног хришћанства, одредило је поглед на свет, философију, естетику и поетику српске културе средњег века. Фолклорна предања су потиснута, а културно наслеђе се почело градити на основу утицаја великих сила.

1.2 Жанрови српске средњовековне књижевности

Средњовековна српска књига писала се на пергаменту до средине XIV века, а од друге половине XIII века почела се појављивати и хартија, која се увозила из Италије.⁸ Основни вид старе српске књижевности је кодекс, повезани свежањ исписаних свесака — тетрада, док се повремено јављао и свитак. Иначе, један од основних прозних жанрова на који наилазимо у српској средњовековној књижевности је Житије или животопис светог или хагиографија. Док су код Византинаца опис светитеља излагали кроз дуже или краће описе, у словенским преводима, навођени су најнужнији подаци о пореклу мученика и о његовом животу. Свако житије је имало за сврху да створи или прошири култ одређеног светитеља, као и да саопшти одлике и врлине једне личности.⁹ Поред житија, постојале су још и повести, слова, зборници у којима су се сакупљала слова — говори и беседе одређених отаца цркве, посланице — писма, повеље, родослови, летописи и на крају, као један од сложенијих жанрова литургијског песништва — служба.¹⁰ Треба напоменути и то, да се српска хагиографија од средине XIII века у све већој мери одвајала од византијског залеђа.¹¹

⁶ Богдановић, Д, *Ibidem*, 35.

⁷ Богдановић, Д, *Ibidem*, 89.

⁸ Богдановић, Д, *Ibidem*, 41.

⁹ Богдановић, Д, *Ibidem*, 71–72.

¹⁰ Служба је књижевно — литургијска целина која представља песнички жанр сложен из већег броја литургијских песама, молитава и обредних структура установљених по строго утврђеном поретку који се налази у типиксу. Види у: Богдановић, Д, *Ibidem*, 80.

¹¹ Подскалски, Г. (2010). *Средњовековна теолошка књижевност у Бујарској и Србији 865 — 1459. године*. Београд: Православни Богословски Факултет, Институт за Теолошка Истраживања, 327–328.

1.3 XIII век — век развоја самосталне српске књижевне делатности

Формирањем Немањићке државе, настаје и нова епоха у историји српске књижевности. Након првог периода када је одређен смер и карактер литературе, жанрови и језик књижевности, период који је уследио а који ћемо ми обрадити у овом раду обухвата тринаести век,¹² односно, временско раздобље када се књижевност осамостаљује, пишу се сопствена дела на нове српске теме, преписивачка делатност узима све више маха, превођење са грчког језика је све интезивније а развој писмености је у константном порасту захваљујући великим центрима а нарочито новом српском културном центру — манастиру Хиландару.¹³ Појавом Светог Саве и оснивањем књижевних центара у Рашкој области, издваја се и коначно преузима примат рашка ортографија. Иако је држава постала самостална а црква аутокефална, било је потребно да се развије сопствена књижевна делатност у нашој средњовековној држави, не би ли била примљена у свет византијске и европске цивилизације средњег века.

2. Улога Светог Саве у развоју српске средњовековне књижевности

2.1 Живот Светог Саве

Личност која је обележила српску историју и особа која се сматра зачетником српске књижевне мисли био је Растко Немањић, познатији као Свети Сава (око 1175–1235). Љубав према монашком животу види се, између осталог, и у томе што напушта управу Хумском облашћу и одлази на Свету Гору, где прима монашки постриг. Дочекује оца у манастиру Ватопед 1197. године, где је и сам замонашен, а већ следеће године хрисувољом Алексија III Комнина (1195–1203) манастир Хиландар се ставља под управом Светог Симеона и Светога Саве. После пада Цариграда, Сава се враћа у Србију, у којој мири браћу над очевим моштима, одлази у Студеницу где постаје архимандрит и тамо обитава све до 1217. године, када се враћа на Свету Гору. Године 1219, Свети Сава је успео да добије чин архиепископа и статус аутокефалности за српску цркву, а две године касније крунише брата за краља. Ипак, једно од најважнијих дела Светог Саве у овом периоду, била је *Крмчија* или *Номоканон* који је Србији донео чврст правни поредак и учинио ју је правном државом и земљом европске и медитеранске цивилизације.¹⁴ Љубав према библиографији огледа се и у томе што је за собом оставио велики број књига а самој библиотеци у манастиру Хиландар дато је важно место у духовном животу монаха.¹⁵

2.2 Дела Светог Саве

Прва Савина дела посвећена су испосничком и манастирском животу: *Карејски тшійик* и *Хиландарски тшійик*. *Карејски тшійик* је превод грчког скитског типика, који је написан за Карејску испосницу 1199. године, а сам текст је сачуван и на грчком језику.¹⁶ Овај устав постао је образац српском пустињачком монаштву и ван

¹² Овде ћемо се држати поделе коју наводи Димитрије Богдановић у својој књизи *Историја старе српске књижевности*. Наиме, постоји 7 периода: 1) предисторија старе књижевности (X–XII век); 2) На путевима самосталног стварања (XIII век); 3) У знаку Свете Горе (1300–1389); 4) После Косова (1389–1427); 5) Нова средишта књижевне делатности (1427–1459); 6) Између традиције и хронике свога времена (1459–1537); 7) Два последња века (XVI–XVII век). Богдановић, Д, *Ibidem*, 111.

¹³ Богдановић, Д, *Ibidem*, 141.

¹⁴ Богдановић, Д, *Ibidem*, 146.

¹⁵ Богдановић, Д, *Ibidem*, 147.

¹⁶ Подскалски, Г. (2010). *Ibidem*, 268–269.

Свете Горе а главна одлика овог типика је у томе што тежњу за монашким усамљеничким животом замењује удруживањем двојице или тројице монаха.¹⁷ Усамљеник се постаје не само сопственом жељом већ и одлуком манастирског братства, а подвиг се састоји од скоро непрекидног поста и сталне молитве. У испосницу нико се није смео слати из дисциплинских разлога, а сам типик нам доноси и прецизан распоред хране — поста у одређене дане у недељи и постове у црквеној години. Приликом посета са стране може се укинути пост, осим средом и петком. На крају првог Савиног типика, налази се и оштра санкција — клетва у име Христово и Богородице уколико неко украде или нешто промени.¹⁸ Овакве ћелије или поснице претварале су се, како наводи Богдановић, у средиште и жаришта књижевног рада.¹⁹ Најстарији текст овога типика (оригинал или препис за време Светог Саве) писан је на пергаменту и чува се данас у Хиландару. Такође, урезан је у камену узиданом у цркви изнад врата у Карејској ћелији.²⁰

Хиландарски тийик који потиче из исте године, намењен је манастиру Хиландару и састављен је од превођења и прилагођавања *Еверетијидској тийика* тј. *Тийика манастира Благодетелне Богородице* из Цариграда. Садржи прописе за духовни живот у манастиру и организацију манастирских служби. Овакви општежителни манастири, као што је Хиландар, организовани су на принципу безграничне послушности, без личне својине и строге поделе рада. Манастиром управља игуман али свака одлука се доноси са саветом манастирских стараца. Поред ове функције у манастиру постоје још и економ, еклисијарх и дохијар. После топоса о понизности, Сава објашњава нужност литургијских и дисциплинских прописа уз употребу многих слика и бројних библијских цитата. Следи меморандум о љубави према Богу и ближњима, два поглавља о оснивању манастира од стране Симеона и Саве и о прераној смрти Симеона. Након тога, следи упућивање у заједнички распоред молитви, литургијска упутства, као и свакодневно исповедање игуману два пута, а такође и савет да се не приступа причешћу без исповести. Као што Подскалски наводи, пошто су исцрпљење душевне потребе, на ред су дошле и телесне. Пажљиво описује како треба да постоји ред у трпезарији, план јела, правила поста. Наименовање игумана је детаљно прописано а најважнији циљ у манастиру је унутрашње јединство и узајамно поштовање. Следе потом појединачна упутства, обавеза да се типик прочита једном месечно у Кареји и позив на придржавање правилима и одржавање љубави међу браћом.²¹

Поред горе наведених типика, морамо споменути још и *Студенички тийик* написан 1208. године, који је, са мањим изменама, у својој основи Хиландарски типик, прилагођен манастиру Студеница.

Књижевна природа Светог Саве се открива тек у његовим житијским и песничким саставима. *Житије Светиој Симеона*, краћа верзија написана у Хиландарском типик у његовој смрти 1199. или 1200. године а дужа верзија се налази у уводу Студеничког типика (према Подскалском²², Житије је написано између 1208–1217. године). Сава је представио оца у своме делу као личност која се одри-

¹⁷ Богдановић, Д, *Ibidem*, 147.

¹⁸ Подскалски, Г, *Ibidem*, 269.

¹⁹ Богдановић, Д, *Ibidem*, 147.

²⁰ *Сјиси Светиоја Саве и Сјевана Првовенчаној*, превео Лазар Мирковић. (1939). Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 16–17.

²¹ Подскалски, Г, *Ibidem*, 270–271.

²² Подскалски, Г, *Ibidem*, 427.

че престола, моћи и величине зарад небеског царства. У уводном делу житија, упадљив је термин очева дедовина, који означава територију која је раније била у поседу предака. Наводи бројне библијске цитате, а такође му се приписује мудрост Соломонова, благост Давидова, врлина Јосифова и титула која се приписује приликом описивања Бога, владар над владарима. Потом следе монашки подвизи монаха Симеона и на краја подаци о његовој смрти који сачињавају главни биографски део Житија. Врлина Савиног *Житија* је у томе што се непосредно и једноставно описују догађаји из живота Светог Симеона. По Богдановић опис Симеонове смрти, спада у најлепше странице старе српске књижевности.²³ Дело у коме је описао живот свог оца, једино је хагиографско дело које је Сава написао.²⁴ *Житије* је постало прототип владарских биографија која су настајала до краја Немањинског царства.²⁵

На крају овог кратког излагања о делима Светог Саве, треба напоменути да је Свети Сава написао и *Службу Светиом Симеону* (зачетак химнографија код Срба),²⁶ *Службу Светиом Симеону Сјолинику*, *Писмо Сјуденичком Ијуману Сјиригону* и *Указ за држање Псалтира*. Такође, верује се да је Сава заправо писац Немањине оснивачке *Хиландарске йовеље* из 1189. године.

2.3 Свето Писмо Новог Завета у делима Оца српске књижевности

Период Светог Саве, Стефана Првовенчаног и Доментијана, односно њихов литерарни рад, од изузетне је важности за развитак српске средњовековне књижевности и мисли која се убрзано развијала. У поглављу које следи, бавићемо се више структуром њихових радова, преводима Светога Писма које су користили, начином цитирања Светога Писма, као и самим цитатима и разлозима поређења одређених историјских личности из периода Немањина са личностима Светог Писма.

На самом почетку веома је битно истаћи да се од 27 канонских књига Новог Завета у свим познатим делима Светог Саве, наводи укупно 17 књига. Не наводе се посланице светог апостола Павла: Римљанима, Колошанима, 1 Солуњанима, 2 Солуњанима, 2 Тимотеју, Титу и Филимону. Не наводе се ни 2 Јованова, 3 Јованова и посланица апостола Јудина.

Станојевић у свом делу *Светио Писмо у нашим старим српским синоменицима*, презентује кроз паралелна места текст старих српских рукописа, упоређујући их истовремено са текстом Светог Писма на грчком језику и местима која се наводе у словенским преводима Светог Писма. Као што сам аутор наводи, посматрање приказаног материјала доводи нас до закључка, да су наши средњовековни писци употребљавали различите преводе и наводили их у својим списима.²⁷ Станојевић констатује да ово можемо закључити на основу често употребљаваних речи и израза, који се разликују од других познатих словенских превода Светога Писма.

Радмила Маринковић у тексту под називом *Улоја Светиој Писма у организовању српској средњовековној йексџа*, наводи да су наши стари писци користили два начина за навођење цитата из Светога Писма. Први начин био је навођење директног места из одређене књиге, док је други начин када аутор поступа са текстом као

²³ Богдановић, Д, *Ibidem*, 151.

²⁴ Подскалски, Г, *Ibidem*, 426.

²⁵ Подскалски, Г, *Ibidem*, 427.

²⁶ Подскалски, Г, *Ibidem*, 541.

²⁷ Станојевић, С., & Глумац, Д. (1932). *Светио Писмо у нашим старим синоменицима*, Београд: Српска Краљевска Академија, IX.

да је то његов лични исказ, не истичући га одакле га је преузео.²⁸ Да би потврдио оно што пише, писац са намером користи наводе из Светог Писма и у њима тражи ослонац. Маринковићева наводи, да писац у тексту када нема потребе за мотивацијом читаоца, не истиче навођење већ сам цитат уклапа као део свог ауторског текста. Једно од веома значајних питања која поставља у свом раду тиче се и теме којом се бави и наш рад: Да ли је цитат коментар приче или његова философско — историјска идеја и оквир?²⁹ Одговор који нам даје на постављено питање, проналазимо у следећим речима: *Писац зна животи свој јунака из соистивеној искуства...он треба да његов животи прикаже као искушење једној заданој души, погвита, као један смисао који се преко тога јунака остварује...* Најпоузданији начин да из мноштва информација које има о јунаку кога описује, јесте да издвоји оне информације које су релевантне за изградњу његовог литерарног лика а њих да потврди цитатима које налази у Светом Писму.³⁰ На тај начин долазимо до мишљења да је јунаков живот илустрација одређене идеје изречене кроз Библију, а писац сваку епизоду јунаковог живота описује одређеном паралелом.

Љиљана Јухас — Георгиевска у свом тексту *Библијске паралеле у функцији грађења јунака у Доментијановом „Живоју светјој Саве“*, наводи да је логично да писац узима библијске јунаке са којима пореди живот свог савременика који се, као и библијски јунаци, жртвовао за идеју којој је тежио и учинио велики напредак у средњовековном српском друштву.³¹ У самом делу наводе се старозаветне личности Исак, Авељ, Мојсије, Јаков, Илија, док од новозаветних налазимо Јована Крститеља и Петра. Наводећи Јована Крститеља, Доментијан пореди Саву и његову тежњу ка монашком животу са овим међузаветним пророком.

Прегледањем упоредних места, Станојевић долази до податка да су наши средњовековни писци чешће цитирали Стари Завет у односу на Нови Завет. Једина личност међу оцима српске средњовековне књижевности која је више наводила Нови Завет у односу на Стари Завет, била је личност Светога Саве. Поред Светог Саве, више новозаветних цитата у тексту има само у повељама, записима и родословима. Приближно исти број цитата из Старог и Новог Завета имамо код Теодосија, док су остали писци углавном наводили књиге које описују период пре појаве Гопода Исуса Христа.³²

Ради бољег упознавања са текстом који ћемо обрадити у овом раду, морамо споменути и то, да су наши писци Средњег века, обично наводили извор одакле је преузет цитат, на самом почетку цитата. Напомене ради, од овог правила одступали су повремено, стављајући извор у средину или на крај наведеног текста, али ово можемо објаснити различитим склоностима сваког аутора понаособ.³³

Такође, писци су приликом навођења Јеванђеља, цитирали га на два начина: ређе су именovali Јеванђеље из кога је цитат или поједине јеванђелисте а много чешће наводе самога Христа и његове речи, дајући му разне епитете. Свети Сава у својим списима Јеванђеље цитира као Јеванђеље — **ЄВАНЃЄЛИ**, света јеванђеља

²⁸ Маринковић, Р. (1997). Улога Светог Писма у организовању српског средњовековног текста. *Научни сасјанак славистија у Вукове дане*, 26/1, (5–12), 9.

²⁹ Маринковић, Р. *Ibidem*, 10.

³⁰ Маринковић, Р. *Ibidem*, 11.

³¹ Јухас-Георгиевска, Љ. (1997). Библијске паралеле у функцији грађења јунака у Доментијановом „Живоју светјој Саве“. *Научни сасјанак славистија у Вукове дане*, 26/1, (51–60), 55.

³² Станојевић и Глумац, *Ibidem*, XII.

³³ Станојевић и Глумац, *Ibidem*, XIV.

— СВЕТАХЪ ЕВАНГЕЛІИ, свето писмо — СВЕТОЕ ПИСАНІЕ, божанствено писмо — БОЖЬСТВЕНОЕ ПИСАНІЕ, вера његова — ВѢРѢ ЕГО, а само једном изричито наводи Јованово јеванђеље — ИВАНЯ БОЖЬСТВЕНОЕ ЕВАНГЕЛИЕ. Христа назива Он — ОН, рекши — РЕКШАГО, Господ — ГОСПОДИЮ, Владика — ВЛАДЫКЫ, Христос — ХРИСТОСЪ, Бог — БОГ, Господ наш Исус Христос — ГОСПОДЪ НАШЪ ИСОУСЪ ХРИСТОСЪ и преслатки глас — ПРѢСЛАДКИ ГЛАСЪ.³⁴

Од новозаветних књига највише се цитирају у нашим средњовековним списима посланице апостола Павла и њему се приписују, као што наводи Станојевић, најлепши епитети.³⁵ Свети Сава апостола Павла назива Апостол — АПОСТОЛЪ, апостол Павле — ПО АПОСТОЛОУ ПАВЛОУ, божанствени апостол — БОЖЬСТВЕНИ АПОСТОЛЪ, велики апостол Павле — ВЕЛІКЫ АПОСТОЛЪ ПАВЛЪ, божанствени и велики апостол Павле — БОЖЬСТВЕНЫ ЖЕ И ВЕЛІКЫ АПОСТОЛЪ ПАВЛЪ, божанствени и ваистину велики апостол Павле — БОЖЬСТВЕНЫ ВЪИСТІНОУ И ВЕЛІКЫ АПОСТОЛЪ ПАВЛЪ, божанствени и духоглаголиви и први од апостола Павле — БОЖЬСТВЕНЫ И ДОУХОГЛАГОЛИВЫ И ПРЪВЫ В АПОСТОЛЪХЪ ПАВЛАЪ.

Морамо споменути и Станојевићеву тврдњу да су наши средњовековни писци по правилу цитирали Свето Писмо напамет. Они су, пре свега, највише и готово стално употребљавали оне делове Светог Писма који се користе свакодневно у Цркви, на богослужењима, вечерњим молитвама, часовима и тд. Било да су их слушали, читали, говорили или певали, у Цркви или ван ње, услед сталне употребе ови цитати су били толико познати нашим старим писцима да су се они њима служили и могли су их напамет цитирати када год су им били потребни. Ово нам првенствено говори о томе да су службе које су говорене у Цркви учествовале директно у изградњи српске средњовековне мисли која је пренесена на текст. Иако повремено цитати одступају од свог оригиналног превода, углавном се слажу са контекстом канонских књига. Ипак, на појединим местима, наши писци су уметали своје речи, или су слободно наводили цитате који су другачији у односу на оригинални грчки текст. Доказ да су напамет цитирана одређена места из Светог Писма, имамо тако што наши писци погрешно наводе цитате, односно место где се они налазе. Доментијан у једном цитату наводи „Рече апостол — РЕЧЕ АПОСТОЛЪ“ а то место се налази у Јеванђељу. Исто тако, наводи и термин „реч пророчка — РЕЧЕНИЮ ПРОРОЧЬСКОУ“ а то је место из Дела апостолских. Такође, код истог писца проналазимо и још једну грешку. Приликом цитирања каже „као што говори Лука јеванђелист — ІАКОЖЕ ГЛАГОЛИНЕТЪ ЛОУКА НЕВАНГЕЛИНСТЪ“ а наводи место из Матејевог јеванђеља. Такође, у свом исцрпном раду Станојевић наводи да су у старим српским текстовима поједини цитати наведени као цитати из Светог Писма, али им се не може пронаћи место у тексту Светих књига.³⁶

2.4 Навођење Светог Писма Новог Завета у делима Светога Саве

Пре него што наведемо све коришћене цитате Светог Писма Новог Завета у делима родитеља српске средњовековне књижевности 13. века, морамо напоменути да смо у раду користили и упоређивали неколико дела наших истакнутих стручњака који су се бавили овом темом до сада. Наиме, приликом упоређивања дела Светога Саве користили смо следеће истраживаче:

³⁴ Станојевић и Глумац, *Ibidem*, XVIII.

³⁵ Станојевић и Глумац, *Ibidem*, XX.

³⁶ Станојевић и Глумац, *Ibidem*, XXXI.

Станојевић, С., & Глумац, Д. (1932). Свето Писмо у нашим старим споменицима, Београд: Српска Краљевска Академија;

Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног, превео Лазар Мирковић. (1939). Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије;

Богдановић, Д. (1986). Свети Сава — Сабрани спис. (едиција Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2) Београд: Српска Књижевна Задруга.³⁷

Хиландарска повеља. Оригинал повеље налазио се до 1896. у Хиландару, где се чува и оснивачка хрисовуља византијског цара Алексија III Анђела из 1198. Поклоњена српском краљу Александру I Обреновићу када и Мирослављево јеванђеље, повеља се чувала у Народној библиотеци у Београду, али је нестала приликом евакуације књига из Београда 1915, и до данас није пронађена. Сачувале су се извесне копије и оригинални фотографски снимак. Дobar факсимил је у Д. Аврамовић, *Светија Гора са стјране вере, художествена и јовеснице*, Београд 1848.³⁸

Хиландарска повеља чији је аутор највероватније Свети Сава а не Свети Симеон, има свега 4 новозаветна цитата. Морамо напоменути да смо овде консултовали само Богдановића и Мирковића, јер се код Станојевића & Глумца ово дело не наводи.³⁹ То су:

Мт 11, 29–30 (писац назива Господа Исуса Христа Владиком); Мт 9,13 (Владика мој премилостиви); Мт 13, 57 и Лк 15, 7. Мт 13, 57 има своја упоредна места и у другим Јеванђељима Мк 6,4 и Јн 4,44.

Карејски шийик. Пергаментни свитак у Хиландару (сигнатура АС 132/134) са потписом и воштаним печатом Савиним, могао би бити оригинал овога важног документа из 1199. Позната су још 4 каснија преписа, међу којима је нарочито важан пергаментни препис у Хиландару из XVI в. (АС 135/134) и у збирци рукописа под бр. 710 из времена око 1825. Зна се и за један препис у Патријаршијској библиотеци у Београду и у Архиви САНУ бр. 51 из 1620/30. Текст је уклесан и у камени надвратник Карејске испоснице.

Карејски типик има свега 4 цитата из Светог Писма Новог Завета. То су:

1 Кор 2,9 (овде светог апостола Павла назива Велики апостол Павле); Мт 7, 13–14 (ово место наводе Богдановић и Мирковић, док код Станојевића & Глумца не налазимо); Мт 18,20 и Мт 26,41. Последњи цитат можемо упоредити и са Мк 14,38.

Хиландарски шийик. Није се сачувао оригинал, већ рани препис у облику пергаментног кодекса у Хиландару (АС 156), вероватно из двадесетих година XIII века. Има још неколико преписа: Михов у Зборнику с краја XIV — почетка XV в. у Одеси (Универ. библ. 31); Марков у Зборнику српских житија из 1370–75 (Нар. библиотека Србије РС 17); Завалски препис из XVII в. (изгубљен); Хиландарски препис — прерада из 1788 (Хил. 583); извод у Хил. 716 из времена око 1816; Хил. 746 из 1877, можда и у Њемецком зборнику XVв, о коме за сад немамо подробнијих и сигурнијих података.

³⁷ У даљем тексту, ради лакшег сналажења и приликом упоређивања, наводићемо само имена тј. приређиваче ових дела. Нпр: приликом навођења цитата из књиге *Станојевић, С., & Глумац, Д. (1932). Свето Писмо у нашим старим споменицима*, навешћемо само име аутора ове књиге (Станојевић & Глумац). Такође, пре сваког дела које будемо навели, као и броја новозаветних цитата који се налази у њима, навешћемо основне карактеристике дела, иако су неке од њих у претходном раду већ споменуте.

³⁸ Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава — Сабрани спис*. (едиција *Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 2*) Београд: Српска Књижевна Задруга. Преузето из поглавља које носи наслов „Пропратни текстови“. Странице на електронској верзији ове књиге нису нумерисане. Линк: <http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/svsava-sabrana/>

³⁹ Напомене ради, у даљем тексту приликом навођења цитата, у загради ћемо наводити само истраживаче који НИСУ навели овај цитат у својим делима.

Студенички типик. Веома позни препис у рукопису Шафарикове збирке Народног музеја у Прагу, из 1619 (сигнатура према Опису Вашице-Вајса 144; IX N 8 (шаф. 10)). Писан у Студеничкој испосници. Други студенички из 1760, изгубљен; познат по неким описима и исписима, био у поседу Милоша С. Милојевића, али се том рукопису замео траг већ када је Ђоровић спремао своје критичко издање Савиних списа.

Хиландарски и Студенички типик, код Станојевића & Глумца обрађиван је заједно, као и код Мирковића, док се код Богдановића налазе одређени изводи из Студеничког типика, али су цитати потпуно идентични онима из Хиландарског типика.⁴⁰ Стога, ова два типика обрадићемо заједно и у даљем тексту називаћемо га Хиландарски типик ради лакшег сналажења. Такође, наводићемо стихове онако како наилазимо у тексту на њих.

У Хиландарском типичу, налазимо 71 новозаветни цитат. Од тог броја 19 је из Јеванђеља по Матеју (10,37(уп са Мк 10,29); 10,38 (налазимо само код Богдановића); 11,28–29; 5,5 (не наводи се код Станојевића); 13,45 (не наводи се код Станојевића); 25,1 (не наводи се код Станојевића); 25,34; 10,22; 7,13; 13,46 (не наводи се код Станојевића); 19,29 (уп са Мт 10,38); 11,29 (писац наводи Христа као Бога); 27,25; 11,29; 18,22 (налазимо само код Богдановића); 3,9; 20,28 (уп са Мк 10,45); 11,12; 7,13 (не наводи се код Станојевића)); 4 су преузета од Луке (1,1–3; 13,27 (уп са Мт 13,23); 16,25 (ово место се наводи код Богдановића, док је код Станојевића и Глумца погрешно цитирано и наведено као Лк 16,15); 24,36 (налазимо само код Богдановића)); 7 код јеванђелисте Јована (7,37; 6,56; 6, 53; 3,20 (користи термин божанствено Јеванђеље); 19,15; 15,17; 13,35); 1 из Дела апостолских (14,22); 8 из Прве посланице Коринћанима апостола Павла (14,20; 2,9; 1,10; 6,17 (овде Павла назива божанственим апостолом); 11,27 (овде Павла писац назива божанствени и духоречити и први међу апостолима Павле); 16,22 (налазимо само код Богдановића), 1,27–28 (користи термин свети Павле), 7, 29 (налазимо само код Богдановића)); 4 из Друге Коринћанима (11,7 (не налазимо код Станојевића); 3,11 (не налазимо код Станојевића); 13,13; 12,2); 1 из посланице Галатима (6,2 — налазимо само код Богдановића); 5 из посланице Ефесцима (5,13(само термин апостол); 6,8 (код Станојевића има цитат али се не наводи место); 4,16 (не налазимо код Станојевића); 2, 20–22 (не налазимо код Станојевића а писац дела користи термин божанствени Павле); 4,1 (не налазимо код Станојевића)); 2 из посланице Филипланима (4,8 (налазимо само код Богдановића) и 4,8–9); 1 из Прве Тимотеју (2,8); 2 из посланице Јеврејима (13,17 и 10,31 (не налазимо код Станојевића) 9 из саборне посланице апостола Јакова (1,2–4; 1,12; 1,16; 2,19(налазимо само код Богдановића); 1,27; 2,20–24; 2,19; 1,21–25; 4,6); 1 из Прве Петрове саборне посланице (1,12); 6 из Прве Јованове саборне посланице (2,15–17; 1,3–7; 3,16; 3,22–24; 4,18–5,4; 5,20 (налазимо само код Богдановића и уп са Јн 17,3)); 1 из Откривења Јовановог (21,6).

Морамо напоменути и то да се код Богдановића наводе сви цитати (свих 71), код Мирковића 63 цитата, док се код Станојевића & Глумца наводи 50 цитата (1 није нумерисан стиховима из посланице Ефесцима). Такође, у Хиландарском типичу, налазимо приликом навођења цитата и 5 цитата са упоредним местима из других књига Новог Завета, док упоредних места са Старим Заветом нема ниједно.

⁴⁰ Студенички типик има наслов: Образник (Типик) светога Саве српскога. Прве три главе Хиландарског типика нема Студенички типик, а место њих у Студеничком типичу налазимо живот св. Симеона Немање, кога је написао Свети Сава, који је написао можда и Немањину повељу Студеници (око 1196). Слагање Хиландарског и Студеничког типика почиње од 4. слова (главе). Преузето из: *Сјиси Свјѣта Саве и Сјевана Првовенчаног*, 35.

ствена књижевна делатност у нашој средњовековној држави, не би ли Србија била примљена у свет византијске и европске цивилизације средњег века.

Велики утицај на развој књижевне мисли код Срба имала је Византија. Примањем хришћанства од стране нашег југоисточног суседа, мисионарском делатношћу солунске браће Кирила и Методија, као и односима које је српска држава неговала према Византији, створили су се услови који су допринели да култура Византије изврши свој утицај на државу која је била у повоју. Већ смо навели у самом раду да се основа византијске књижевности састојала од библијских, поучних, историографских, литургичких и химнографских текстова, па због тога не треба да чуди податак да нам је највећи број српских рукописа средњег века, везан за библијске текстове, односно, за црквену литературу.

Улога Светога Писма у делима српских писаца XIII века је неизмерива. Приликом описивања главних јунака, неретко се користи паралела са личностима Светога Писма Старог и Новог Завета. Кроз ову паралелу, писац жели да истакне значај његовог јунака кога описује и пореди његову делатност са делатношћу библијских личности на које су се јунаци књига угледали и са којима су их аутори упоређивали.

Велики број цитата на који наилазимо приликом читања ових дела, указује нам на то да су наши писци овог периода познавали добро Свето Писмо. Приликом навођења различитих стихова, како старозаветних тако и новозаветних, писац је углавном наводио текст напамет. Често се дешавало да писац одређени цитат назива јеванђелским словом или да се у самом тексту позива на одређеног апостола, што би значило да сам текст треба да пошаље одређену поруку читаоцу. Ипак, појављивале су се и грешке у самом раду код писаца и погрешно наведена места, што потврђује нашу горе-споменућу чињеницу да су стихови навођени „из главе“ писца.

Од 27 новозаветних канонских књига, у делима светиога Саве налазимо цитирање из 17 књига, док се 10 новозаветних сјиса уопште не цитирају. Не цитирају се: Павлове посланице Римљанима, Колошанима, 1 Солуњанима, 2 Солуњанима, 2 Тимошеју, Тити и Филимону. Не наводе се ни 2 Јованова, 3 Јованова и посланица Јудина.

Такође, на крају ћемо даћи и малу репроективну обрађених књига. У Хиландарском титлику Светиога Саве, од 71 наведеног цитирања, Бојдановић наводи све, Мирковић наводи 63 а Сјанојевић & Глумац наводе свега 50 цитирања. Битно је споменути да се код Сјанојевића & Глумца једно место наводи погрешно. У Савином делу Житије Светиога Симеона од 31 цитирања, код Бојдановића налазимо 30, код Мирковића 25, док код Сјанојевића & Глумца налазимо 23 цитирања.

Захваљујући делатности Светога Саве, чији је рад развио српску писменост и унео ново поглавље у српској средњовековној књижевности, слободно можемо потврдити чињеницу коју износи професор Др Димитрије Калезић да личност Светог Саве представља оригиналну симбиозу српског и византијског и да његовој личности, следују и личности писаца који су наставили његов рад.⁴¹

⁴¹ Калезић, Д. (1977). Свети Сава као књижевник. Текст у: Веселиновић, Р, & Дурковић — Јакшић, Љ., & Кашић, Д. (1977). *Свети Сава, Сјоменица њоводом осамстојодинастице рођења 1175–1975*, Београд: Свети Архиејерјски Синод Српске Православне Цркве (255–287), 287.

Summary: The Serbian state that started expanding and strengthening in the Balkans needed to progress both military and culturally. The literacy movement, the autocephaly of the Serbian Church, the construction of the wonderful monasteries and churches throughout Serbia, and the law making were the primary Sava's motive to help the development of his state and introduce a firm rule of law in order to make Serbia a legal state and a member of the European and Mediterranean civilization. St. Sava himself served as a norm for the following writers. In this paper we will try to answer these questions:

What is the role of the Holy Scripture of the New Testament in the Serbian Medieval literature; Why are the main literary characters compared to the Old and New Testament figures; Who were the models to our writers and who was the most influential in the development of the Serbian Medieval thought?

Key words: *Holy Scripture of the New Testament, Saint Sava, work of Saint Sava, quoting, monuments of literature.*